

VAN VLISINGEN NAAR LONGYEARBYEN

Naar het Hoge Noorden

Toon Vernooij

Een keer het Hoge Noorden bezoeken was voor mij een lang gekoesterde droom. Een paar jaar terug deed zich eindelijk de kans voor die droom te verwezenlijken. In samenwerking met Vogelbescherming Nederland bood Inezia Tours van 16 tot 27 mei 2017 een cruise aan met MS 'Plancius'. De tocht ging van Vlissingen via de Shetlands, Faer Oer, Jan Mayen en de Groenlandzee naar Longyearbyen op Spitsbergen. Een zeereis van twaalf dagen op de noordelijke oceaan tot ver boven de poolcirkel, die kans liet ik me niet ontgaan. We konden er ook nog een driedaags verblijf op Spitsbergen aan vastknopen. Op de route naar Spitsbergen doorkruis je verscheidene zeeën, ieder met hun eigen kenmerkende biotoop en ecosysteem: dat zijn achtereenvolgens de Noordzee, de Noorse Zee, de Groenlandse Zee en de Noordelijke IJszee. Het uiteindelijke doel, Spitsbergen, ligt op 78° NB, op de grens van het permanente pakij.

Noordzee

De Noordzee is voor de meesten van ons bekend terrein, maar ook die 'zee voor beginners' zit vol verrassingen. Zo is de Noordzee anders dan menig een denkt geen relatief ondiepe zee met een vlakke zandbodem, maar de bodem bestaat uit heuvels afgewisseld door vele tientallen meters diepe dalen. Ook de samenstelling van de bodem wisselt nogal: op ondiepere, vlakke stukken langs de oostkust veelal zand en grind, meer naar het noorden en westen vaak bezaaid met grover materiaal, restanten van preglaciale rivierafzettingen en gedurende de ijstijd achtergelaten rotsen. Op de legendarische Doggersbank, eigenlijk een eindmorene, die door het stijgen van de zeespiegel na de ijstijd onder water is komen te liggen, bedraagt de diepte slechts 20 tot 30 m, maar er vlak naast ligt de Silver Pit die dieper gaat dan 150 m.

Dat alles maakt de Noordzee tot een uiterst gevarieerd ecosysteem waarin de opwaartse wervelingen van voedselrijk bodemwater een belangrijke rol spelen. Die voedselrijkdom trekt natuurlijk vis en diverse soorten zeevogels aan, waarbij vooral de Jan-van-genten *Morus bassanus*, Zeekoeten *Uria aalge* en Noordse Stormvogels *Fulmarus glacialis* het meest in het oog springen. Ook voor diverse zeezoogdieren is de Noordzee een aantrekkelijk leefgebied. Gewone Zeehond en Bruinvis zijn daarvan de bekendste, maar ook soorten als Dwergvinvis en Witsnuitdolfijn komen

De Noordse Stormvogel was een soort die ons de hele reis op open zee vergezelde en trouw achter het schip hing.

Foto: Toon Vernooij.

betrekkelijk algemeen voor in de Noordzee. En het zal intussen niemand zijn ontgaan dat in recente jaren ook de Bultrug regelmatig voor de Nederlandse kust verschijnt om te foerageren.

Hooggespannen verwachtingen

De eerste dagen na vertrek zijn de verwachtingen dan ook gespannen. Ter hoogte van de Doggersbank verschijnen herhaaldelijk groepjes Witsnuitdolfijnen en zo nu en dan een hoog uit de golven springende Dwergvinvis. Van de zeevogels trekken de vele Jan-van-genten de meeste aandacht; urenlang hangen ze naast en achter het schip, gebruikmakend van de opstijgende luchtstroom langs de romp. Op open zee zijn het vooral onvolwassen vogels, herkenbaar aan het in wisselende mate bruin gevlekte verenkleed. Later, in de buurt van de Shetlands, dichterbij de broedkolonies, zien we meer adulte vogels. Een zeevogel die ons de hele reis gezelschap zal blijven houden is de Noordse Stormvogel, bekend als opruimer van de oceaan. Elke dag zweven er tientallen op hun stijve wieken rond het schip, soms op enkele meters van de reling, alsof ze een oogje in het zeil houden en misschien was dat ook wel zo.

Noordelijke butskoppers zijn lid van de familie van spitsnuitdolfijnen. Het zijn raadselachtige, veelal schuwe dieren, maar deze twee waren juist zeer nieuwsgierig en zwommen zelfs tot dicht bij het schip. Foto: Toon Vernooij.

Varend van zuid naar noord in de Noordzee verandert het karakter van de zee: hoe noordelijker hoe groter de invloed van het koudere water van de Atlantische Oceaan. Dat is goed te zien aan de toenemende helderheid en blauwgroene kleur. Soorten die het bij het foerageren vooral van hun ogen moeten hebben, zoals Jan-van-genten en Zeekoeten, zoeken bij uitstek deze overgangszone op waar voedselrijk en voedselarm water zich vermengen.

Zoals vaker het geval is bij schepen vormt ook de Plancius voor boven zee vliegende landvogels een welkom rustpunt: ter hoogte van de Shetlands strijkt een Boerenwaluw *Hirundo rustica* neer op het reddingsbotendek, later ook Roodgesterde Blauwborst *Luscinia svecica svecica*, Gekraagde Roodstaart *Phoenicurus phoenicurus*, Tapuit *Oenanthe oenanthe*, Witte Kwikstaart *Motacilla alba*, IJslandse Koperwiek *Turdus iliacus coburni*. Voorts een aandoenlijk tamme Graspieper

Gedurende de hele reis vormde het dek van de Plancius een welkome rustplaats voor uitgeputte trekvogels, zoals Graspiepers en Koperwieken. Foto's: Toon Vernooij.

Bij de Faer Ær-eilanden kwamen we terecht in een groep van zeker vijftig Grienden, waaronder een aantal vrij jonge kalveren.
Foto: Toon Vernooij.

Anthus pratensis die tot vertedering van de opvarenden de warmte opzoekt in de plooiën van onze dikke kleding.

Naar het noorden

We vervolgen onze tocht naar het noorden langs de westkust van de Shetlands en merken de invloed van de noordelijke oceaan: een stevige deining en straffe bries en het karakteristieke 'blue water'. Ook de invloed van het arctisch klimaat is merkbaar aan de dalende temperatuur. Zeevogels uit noordelijke regionen laten zich hier steeds vaker zien, zoals Kleine, Middelste en Kleinste Jager en vooral Grote Jager *Stercorarius skua*, de schrik van onervaren Jan-van-genten. Ook zien we gaandeweg andere soorten zeezoogdieren verschijnen: Bruinvissen, Witsnuitdolfijnen en Grijze Zeehonden maken plaats voor oceanische soorten als Witflankdolfijn en Griend.

De volgende dag, even ten noordoosten van de Faer Ær, komen we terecht in een groep van zeker tweehonderd Grienden, die een half uur lang met het schip mee zwemmen. Zeer indrukwekkend, overal rond het schip schieten glanzend zwarte lijven en rugvinnen door de golven. En alsof die Grienden nog niet mooi genoeg zijn, komen ineens van een flinke afstand twee Noordelijke Butskoppen recht op de Plancius af zwemmen. Vlak naast de romp duiken ze luidruchtig blazend op, zwemmen onder onze verbaasde ogen voor de boeg langs, duiken onder de scheepsromp door om langs het achterschip aan de andere kant weer boven te komen. Dat rondje herhalen ze diverse keren, alsof ze een nieuw

spelletje hebben ontdekt. Het levert een onvergetelijk schouwspel op, dat zelfs de meest ervaren gidsen aan boord nog niet eerder hadden meegemaakt.

Butskoppen mijden normaal gesproken contact met schepen, vermoedelijk omdat het onderzeese lawaai van motor en schroef hun sonarzintuig stoort. De Plancius produceert voor een schip van dat formaat relatief weinig onderwatergeluid en -trillingen. Wellicht dat daardoor de nieuwsgierigheid van de Butskoppen het won van hun natuurlijke schuwheid.

De aanwezigheid van Butskoppen betekent overigens dat we definitief de diepzee hebben bereikt, het jachtgebied van deze tien meter lange, diep duikende tandwalvissen. Ten noorden van de Faer Ær neemt de diepte toe tot meer dan drieduizend meter.

Honderden Kortsnavelzeekoeten werden aangetroffen op de rotskliffen van Jan Mayen.
Foto: Toon Vernooij.

Een soort waarvan aangekondigd was dat we die heel misschien op Spitsbergen zouden zien was de Ivoormeeuw, maar aangezien het broedseizoen nog niet was begonnen troffen we ten noordoosten van Jan Mayen in de Groenlandse zee grote groepen aan op het pakijs, veelal druk baltzend.

Foto: Toon Vernooij.

Jan Mayen

Intussen zijn we de poolcirkel gepasseerd en hebben koers gezet naar Jan Mayen, een afgelegen vulkanisch eilandje gelegen op een onderzeese rug op de grens van Noorse Zee en Groenlandzee. Over een afstand van enkele tientallen zeemijlen rijst de zeebodem van 3000 m steil omhoog naar een diepte van enige honderden meters. In dergelijke zones houden zich vaak grote walvissen op, zoals Noordse, Gewone en – top of the bill! – Blauwe Vinvis. Van laatstgenoemde zien

Ook de Drieteenmeeuw zagen we de hele reis voortdurend in de buurt van het schip.

Foto: Toon Vernooij.

we kilometers ver op de horizon één keer de ademwolk, gevolgd door een langzaam door de golven rollende rug met helemaal aan het eind nog net het kenmerkende kleine rugvinnetje.

Op Jan Mayen vergapen we ons aan de duizenden Kleine Alken *Alle alle* en Kortbekzeekoeten *Uria lomvia* die nog maar net zijn teruggekeerd in hun broedkolonies. Kortbekzeekoeten broeden op de kliffen, Kleine Alk in holtes tussen de stenen op de puinhellingen. Een paartje Kleine Rietganzen *Anser brachyrhynchus* is een verrassing, want van die soort is pas enkele jaren geleden vastgesteld dat hij op Jan Mayen broedt. Bij het strand ziet de zee grijs van de Noordse Stormvogels die zich tegoed doen aan een feestmaal van kleine rode garnaaletjes, wat meteen verklaart waarom delen van de rotskliffen rood zijn: poep-met-garnalen.

Pakijns en walvissen

Zo langzamerhand komen we in het echte poolgebied, de Groenlandzee. We bevinden ons intussen op een breedtegraad waar dag en nacht er nauwelijks nog toe doen en de zon het hele etmaal boven de horizon blijft. De Groenlandzee toont twee gezichten:

Groenlandse walvis: zeker voor de niet-vogelaars onder de passagiers misschien wel het hoogtepunt van de zeereis, een volwassen Groenlandse walvis voor de westkust van Groenland.

Foto: Toon Vernooij.

Grote Burgemeesters zagen we naarmate we noordelijker kwamen steeds vaker. Op Spitsbergen is het de algemeenste meeuwensoort.

Foto: Toon Vernooij.

het westelijke deel voor de Groenlandse kust is dankzij de koude Oost-Groenlandse zeestroom het hele jaar bedekt met pakij, terwijl het oostelijke deel tot aan Spitsbergen door de warme Golfstroom bijna altijd ijsvrij is, alleen de fjorden van Spitsbergen vriezen 's winters dicht.

De rand van het pakij is dé plek om te speuren naar IJsbeer, Zadelrob, Klapmuts en Ivoormeeuw *Pagophila eburnea*. De twee robben laten niet lang op zich wachten, naarmate het ijs dichter wordt en het schip genoodzaakt is letterlijk stapvoets te varen

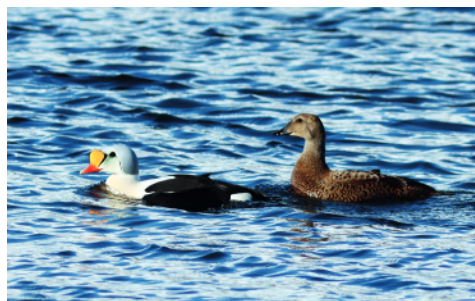
kunnen we ze zeer dicht naderen.

De aanwezigheid van IJsberen beperkt zich echter tot pootafdrukken op de met sneeuw bedekte ijsplaten. Op het ijs ook tientallen Grote Burgemeesters *Larus hyperboreus*. Korte tijd later verschijnen de eerste Ivoormeeuwen, herkenbaar aan de typische roep, die in hun sneeuw witte kleed amper afsteken tegen de lucht. Na die eerste volgen er nog vele, want voor deze polaire vogel moet het broedseizoen nog beginnen. In druk baltzende groepjes wachten ze op het ijs tot het arctische voorjaar ver genoeg is gevorderd

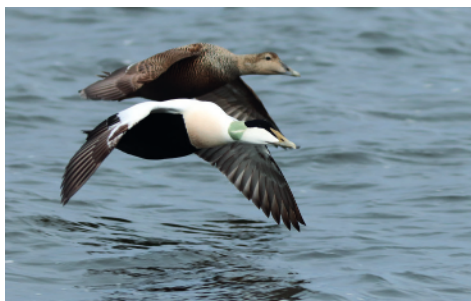

De Plancius en een zodiac bij Spitsbergen.

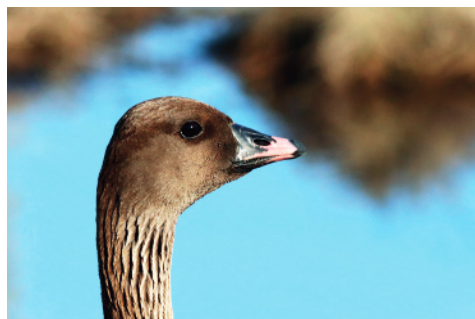
Foto: Andrew Peacock/Oceanwide Expeditions.

In de fjorden bij Longyearbyen troffen we regelmatig groepjes van deze prachtige Koningseiders aan.
Foto: Toon Vernooij.

Ook groepjes van onze bekende 'gewone' Eider zagen we regelmatig bij Longyearbyen.
Foto: Toon Vernooij.

Tussen de huizen van Longyearbyen, op plekken waar de sneeuw flink begon weg te dooien, zaten tientallen Kleine Rietganzen.
Foto: Toon Vernooij.

om naar hun broedgebied op de kust te vertrekken.

De grens van het pakij is ook het domein van één van de meest mysterieuze en tot de verbeelding sprekende walvisachtige: de Groenlandse Walvis. Enkele jaren eerder werd, toevallig ook tijdens een reis van de Plancius, een complete populatie in het westelijke deel van de Groenlandzee teruggevonden, waarvan men lange tijd veronderstelde dat deze door walvisjacht daar was uitgestorven. Dus koesteren we de hoop dat deze raadselachtige walvis zich ook nu weer laat zien. Net na het avondeten wordt de verlossende mededeling over de intercom geroepen: Groenlandse walvis voor de boeg! Als één man stormt iedereen aan dek. Traag, eindeloos traag, rolt op een meter of vijftig afstand voor het schip tussen het drijfijis een brede, antracietgrijze glanzende rug door het water met bij de kop een vreemde piramidevormige bult. Er valt een diepe stilte over het schip, iedereen is geraakt door het schouwspel van deze ontzagwekkende dieren.

Dan ineens nog een tweede Groenlander! Nu dichterbij, zodat we de onderaards klinkende ademtocht horen als het ontzagwekkende, negentien meter lange dier een metershoge ademwolk uitstoot. Broederlijk (of zusterlijk) naast elkaar kruisen de twee walvissen tussen de ijsschotsen, af en toe kort duikend waarbij ze hun machtige staartvin boven het wateroppervlak tillen. Terwijl ik vol ontzag toekijk, realiseer ik me dat deze twee schepsels zeer waarschijnlijk ouder zijn dan elk levend mens op aarde. In de speklaag van vers aangespoelde dode exemplaren zijn recentelijk de ijzeren

De mannetjes van het Alpenseeuwhoen – mogelijk een Spitsbergse ondersoort – zochten vaak een dak op om daar luidruchtig hun aanwezigheid kenbaar te maken.
Foto: Toon Vernooij.

Blonde Ruiters zijn ook op Spitsbergen zeldzame doortrekkers. Wij vonden er één tijdens een excursie in de omgeving van Longyearbyen.
Foto: Toon Vernooij.

harpoenpunten aangetroffen van een type dat tweehonderd jaar geleden voor het laatst werd gebruikt en van één dood exemplaar op de Noord-Siberische kust is berekend dat het bij overlijden maar liefst 211 jaar oud moet zijn geweest!

Spitsbergen

De oversteek naar Spitsbergen verloopt daarna zonder grote avonturen. Met eni-

Zingende en baltsende Sneeuwgorzen waren het hele etmaal – eind mei wordt het boven de poolcirkel niet meer donker - overal te zien en te horen.
Foto: Toon Vernooij.

ge vertraging door het opdringende pakijs komen na twee dagen de besneeuwde pieken van deze onherbergzame eilanden in zicht. In de Isfjorden gaan we aan land bij een 'hangplek' van mannelijke Walrussen, die met hun aandoenlijk slome gedrag ieders hart doen smelten. Ze laten zich tot een meter of dertig rustig benaderen en een enkeling komt even nieuwsgierig poolshoogte nemen vlakbij onze landingsplek.

In het fjord komen tien tot vijftien Beluga's een kijkje bij het schip nemen en later die middag ontdekt iemand door zijn telescoop op de besneeuwde hellingen eindelijk de eerste echte IJsbeer. Een stipje ter grootte van twee pixels weliswaar, maar toch: een IJsbeer. De volgende dag vervolgen we onze tocht door de Isfjorden en zien opnieuw IJsberen, iets dichterbij nu, zodat we zelfs kunnen vaststellen dat het vermoedelijk om een volwassen vrouwtje met een halfwas jong gaat. Maar ook nu blijft het voor de meesten te ver weg. In de middag maken we een landing in Sassenfjorden waar we Koningseiders *Somateria spectabilis* en Alpensneeuwhoenders *Lagopus muta* aantreffen. Aan het eind van de ochtend lopen we de haven van Longyearbyen binnen, het reisdoel is bereikt.

De resterende drie dagen brengen we door in en rond Longyearbyen, een rommelig ogende nederzetting met circa 2.500 inwoners. In verband met het gevaar van IJsberen is het niet toegestaan om zonder gewapende begeleiding buiten de nederzetting rond te lopen, maar ook in Longyearbyen valt genoeg te beleven. Tussen de houten huizen scharrelen Kleine Rietganzen rond alsof het Huismussen zijn.

Vlak voor ons vertrek naar huis arriveerde een paartje Rosse Franjepoot in hun broedgebied aan de rand van Longyaerbyen. Foto: Toon Vernooij.

Voor een doorsnee Hollandse vogelaar is dat bijzonder, gewend als we zijn om voor een ‘Kleine Riet’ toch even een omweg te maken. Hier lopen ze je letterlijk voor de voeten! Dat geldt ook voor het Alpensneeuwhoen, die weliswaar wat minder algemeen is, maar heb je er eenmaal één gevonden dan kun je er rustig naast gaan zitten en hem op je gemak fotograferen. Op de rotshellingen boven het

parasiticus alvast een plekje bemachtigd, op luttele afstand van een rij woningen. Dan krijgen we een seintje door dat er dichtbij een Blonde Ruiter *Calidris subruficollis* moet zitten. De informatie is wat onduidelijk, dus we kunnen in eerste instantie de vogel niet vinden. Maar puur toevallig zien we later tijdens een avondexcursie, als we naar een groepje IJseenden *Clangula hyemalis* staan te kijken, pal naast de weg een klein steltloperkje scharrelen, en ja hoor: Blonde ruiter! De soort is op Spitsbergen een jaarlijkse, zeldzame doortrekker, maar nog net geen dwaalgast. Dat geldt overigens wel voor de Kleine Zwaan *Cygnus columbianus* die we in het veld ontdekken, evenals voor een adulte Kokmeeuw *Chroicocephalus ridibundus* in zomerkleed in het fjord bij de vogelkijkhut.

**Tussen de houten huizen scharrelen
Kleine Rietganzen rond alsof het
Huismussen zijn.**

kerkje van Longyearbyen is een kolonie Kleine Alken gevestigd. Ook de Sneeuwgorzen *Plectrophenax nivalis* stelen de show, want met het voorjaar zit op ieder hoopje sneeuw of welk uitstekend object je maar kunt bedenken een stralend wit mannetje zich de longen uit het lijf te zingen. En dat gaat dan gewoon 24 uur per etmaal door!

Langs de oever van Adventfjorden luieren groepjes Eiders *Somateria mollissima* en Koningseiders, wachtend tot de sneeuw in hun broedgebied voldoende is weggedooid. Op het open veld naast het wetenschappelijk instituut heeft een Kleine Jager *Stercorarius*

Laatste dag

De laatste middag voordat we de volgende ochtend terugvliegen naar Nederland lopen we nog een laatste rondje langs de oever van het fjord. We missen nog steeds de pas teruggekeerde Rosse Franjepoten *Phalaropus fulicarius*, die door anderen al eerder waren gemeld. Deze keer hebben we geluk: in de verte zie ik ze driftig rondjes draaien vlakbij de oever. Deze soort kan uitzonderlijk tam zijn en dat geldt zeker voor dit paartje: het duurt niet lang of ze foerageren op enkele meters voor mijn neus en tonen hun fraaie zomerkleed, met subtiele roestbruine tinten op hals en borst en zwarte, geel gezoomde mantel- en schouderveren. Zo vormen ze een mooi slotakkoord van een reis die ik me nog lang zal blijven herinneren.